

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHISH MEXANIZMLARI

Meyliev U.F. –

Renessans ta'lim universiteti xodimi.

Globallashuv (lotincha globus – shar, Yer sayyorasi) – XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotlar, davlatlar va kishilar o'rtasida o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi, dunyo miqyosida axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozoridagi integratsiyalashuv, atrof-muhitga texnogen ta'sirning kuchayishi, ommaviy madaniyat namunalarining keng tarqalishi, axborot-mafkuraviy va diniy-ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishini ifoda etuvchi tushuncha. “Globallashuv” atamasi dastlab amerikalik olim T.Levittning 1983 yili “Garvard biznesrevyu” jurnalida chop etilgan maqolasida tilga olingan edi (u yirik transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqaradigan turli-tuman mahsulot bozorlarining birlashuv jarayonini globallashuv deb atagan).

1985-yilda esa taniqli amerikalik olim R.Roberson “Globalizatsion” iborasini ilmiy myomalaga kiritib, bu tushunchani “odamlar ongida sayyoramizning torayishi hamda dunyoning yaxlit tarzda anglanishi”ni aks ettirib, “dunyoning birlashuvi va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarning kuchayishini” ifoda etadigan jarayon sifatida talqin etadi. Mazkur atamaning mazmun-mohiyati xususida bahs-munozara hamon davom etayotgan hamda bu borada yagona umumiy qarash shakllanmagan, yaxlit konsepsiya yaratilmagan bo'lsa-da, gumanitar ilmning turli sohalarida, chunonchi, ijtimoiy fanlarda ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari, namoyon bo'lish shakllari har tomonlama o'rganilmoqda [1].

Globallashuv jarayonining quyidagi umumiy jihatlariga e'tibor qaratish mumkin:

a) globallashuv – insoniyat tamadduni rivojining ichki ehtiyojlarini ifoda etadigan ob'ektiv, tabiiy-tarixiy jarayon;

b) globallashuv – ijtimoiy aloqalarning kengayishi va murakkablashuvi oqibatida sayyoramiz miqyosida iqtisodiyot, texnika va texnologiya, axborot-kommunikatsiya, siyosat, huquq, boshqaruv va boshqa sohalaridagi integratsiyalashuv jarayonlarining kuchayishi oqibatida vujudga kelgan holda o'ziga xos tuzilma va institutlarga tayangan holda faoliyat yuritadigan murakkab tizim;

v) globallashuv jarayonining tobora keng ko'lamda namoyon bo'lishi jamiyat hayoti, kishilar turmush tarzi va mentalitetiga (yangi ehtiyojlarining, kommunikatsiya shart-sharoitlari va shakllari, qadriyatlarining paydo bo'lishi, ommaviy madaniyat namunalarini singdirish orqali) jiddiy ta'sir ko'rsatadi;

g) globallashuvning zamonaviy tamaddun rivojining yuqori bosqichi sifatida madaniyat bilan o'ziga xos munosabatlar tizimi shakllanib bormoqda (bir tomondan, madaniy faoliyatning yangi shakl va usullari, uning botiniy mohiyatida tub o'zgarishlar ro'y bersa, ikkinchi tomondan, madaniyatning globallashuv jarayoniga ta'siri kuchayadi).

Hozirgi davrda O'zbekistonda, bir tomondan, globallashuv jarayonining afzalliklaridan (jumladan, iqtisodiyotning barcha sohalarini zamonaviy texnika va texnologiyalar asosida jihozlash, investitsiyalarni keng jalb etish, jahon bozoriga integratsiyalashuv va hokazo) oqilona foydalanish, ikkinchi tomondan, uning salbiy ta'sirini (dunyoning yetakchi davlatlari va transmilliy korporatsiyalarning tabiiy zaxiralarga egalik qilishga intilishi, demokratiyani siljitish strategiyasining amalga oshirilishi, ommaviy madaniyat namunalarining keng tarqalishi, terrorizm va ekstremizmning global tus olishi va hokazo) bartaraf etish borasida pishiq-puxta o'ylangan izchil siyosat olib borilmoqda. Globallashuv jarayonining ijobiy jihatlarini e'tiborga olgan holda uning g'oyaviy-mafkuraviy ta'siridan ogoh bo'lish, ayniqsa, yoshlarimizni bunday xurujlardan asrab-avaylash g'oyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv jahonda yagona makonning yuzaga kelishi, ilmiy-texnikaviy va texnologik yutuqlarning keng tarqalishi, ularning umumiy taraqqiyotga xizmat qilishi bilan birga, G'arbda shakllantirilgan “ommaviy ma'naviyat” ning millatlar va xalqlar ma'naviyatining yemirilishi omili

sifatida ham namoyon bo'lmog'da. Bu insoniyatning milliy zamini va o'zligidan begonalashuvga olib kelmoqda. Ushbu jarayonning oldi olinmas ekan, oxir-oqibatda, millati va ma'naviyatidan mahrum bo'lgan olomonning shakllanishiga olib keladi. Milliy ma'naviyatga nisbatan yuzaga kelgan bu tahdidlarni bartaraf etish mavjud imkoniyatlarni ishga solishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Jahon miqyosida fuqarolar siyosiy madaniyatini rivojlanishining samarali omillarini qamrab olgan, ma'lum ijtimoiy-siyosiy, diniy, milliy va boshqa turdagi qadriyatlarga asoslangan, jamiyatda ishonch omilini mustahkamlovchi fenomen sifatida mafkura omilini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq qilish tobora kuchayib bormoqda. Shuningdek, dunyoda globallashuv jarayonining mazmun-mohiyati, uning ijobiy va salbiy jihatlari, milliy ma'naviyatga o'tkazayotgan ta'siri hamda uning oqibatlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish, unga nisbatan turli qarashlarni umumlashtirish borasida tegishli tadqiqotlar olib borilmoqda. Ilmiy markazlarda millatlarning o'zligidan begonalashuviga sabab bo'layotgan omillar, ularning negizlari, milliy-ma'naviy taraqqiyotda yuzaga kelayotgan inqirozlarning yoshlar ma'naviy-axloqiy hayotiga salbiy ta'sirini oldini olish bilan bog'liq masalalarga e'tibor qaratilmoqda.

Mamlakatimizda globallashuv sharoitida mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashning samarali mexanizmlarini shakllantirish, ijtimoiy tarmoqlarning ta'sirini ijobiy tomonga o'zgartirishni ma'naviy va mafkuraviy qadriyatlar uyg'unligida amalga oshirishni davrning o'zi taqozo etmoqda. «Mafkura sohasida bo'shliq degan narsaning o'zi hech qachon bo'lmaydi. Chunki insonning qalbi, miyasi, ongu tafakkuri hech qachon axborot olishdan, fikrlashdan, ta'sirlanishdan to'xtamaydi. Demak, unga doimo ma'naviy oziq kerak. Agar shu oziqni o'zi yashayotgan muhitdan olmasa yoki bu muhit uni qoniqtirmasa, nima bo'ladi, aytinglar? Bunday oziqni u asta-sekin boshqa yoqdan izlaydi. Shunga yo'l bermasligimiz kerak. Mana, gap nima haqida ketyapti!»[2], deya aytilgan e'tirof orqali ham anglash mumkin. 2023-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi bo'yicha taraqqiyot strategiyasida mamlakatda olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini puxta egallagan yoshlarni tarbiyalash vazifasi bilan chambarchas bog'liqligi hamda mamlakatimiz uchun muhim ahamiyat kasb etadigan shaxs ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga ijtimoiy tarmoqlarning ta'sirini tizimli ravishda tadqiq etish ehtiyoji ushbu masalaning dolzarbligini yanada oshiradi.

Globalashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurash va milliy ma'naviyatga tahdidlar globallashuv jarayoni bilan bog'liq holda alohida mustaqil mavzu sifatida o'rganilgan emas. Ammo inson ongi, dunyoqarashi va axloqiga nisbatan yuzaga keladigan tahdidlar masalasi butun Sharq-u G'arb mutafakkirlarining doimiy diqqat-markazida turgan.

Shaxs ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri globallashuv jarayoni bilan bog'liq holda alohida mustaqil mavzu sifatida o'rganilgan emas. Ammo inson ongi, dunyoqarashi va axloqiga nisbatan yuzaga keladigan tahdidlar masalasi butun Sharq-u G'arb mutafakkirlarining doimiy diqqat-markazida turgan. Ularni umumlashtirgan holda, bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga qadimgi Sharq, Yunoniston va Rim mutafakkirlarini kiritish mumkin. Jamiyatda insonlarni barqaror yashashlari, tinch va farovon hayot kechirishlari uchun ular o'rtasida munosabatlar samimiy, iliq bo'lish, dushmanlik esa taraqqiyotga nisbatan katta xavf ekanligini qadimgi Xitoy mutafakkirlari Konfutsiy, yunon faylasuflari Platon, Aristotel, Qadimgi Rim mutafakkiri Siseron ilgari surganlar. Ikkinchi guruhga X-XV asrlarda yashagan Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Yusuf Xos Hojib, Ibn Sino, Nizomulmulk kabilarni kiritish mumkin. Ular o'z asarlarida yaxshilik va yomonlik, ahloqlilik va ahloqsizlikning mohiyati, ular o'rtasidagi ziddiyatlar va ularning yuzaga kelish manbalari hamda jamiyatda va insonlararo munosabatlarning adolat, o'zaro oqibat asosida qurishning ahamiyati, xalq merosi va ma'naviyatini asrash haqidagi g'oyalarni ilgari surganlar. Uchinchi guruhga G'arbda Uyg'onish va yangi davrda yashab ijod qilgan mutafakkirlar N.Makiavelli (1469-1527), T.Gobbs (1588-1679), J.Lokk, J.J.Russo (1712-1778) va boshqalarni kiritish mumkin. Garchand ular aynan shaxs ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri haqida fikr

bildirmagan bo'lsalar ham, uni davlatning shakllanishiga sabab bo'lgan omillar, uni boshqarishda mavjud bo'lgan ziddiyatlar, ularni hal etishda qo'llanish zarur bo'lgan tadbirlar haqida bildirgan fikrlari bilan uyg'unlashgan deb qarash mumkin. To'rtinchi guruhga Z.Bjezinskiy, E.To'ffler, F.Fukuyama, S.Xantington, A.Dj.Toynbi, P.J.Byukenen, J.Koleman kabilarni kiritish mumkin. Bu mualliflar fikrlarining mavzuumizga taalluqli jihati shundaki: a) ularni fikrlaridan ma'lum bo'layotgan muhim masala – bugun dunyoning ziddiyatlar girdobida hayot kechirayotgan, uning turli tahdidlarga muhtalo bo'lgani; b) bu tahdidlar negizida shaxs ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri va insonlarning ma'naviy qashshoqlashuvi turganligini ko'rsatganligidir.

Globalashuv sharoitida shaxs dunyoqarashining shakllanishini belgilab beruvchi axborotlashgan jamiyat, axborot tahdidi va ijtimoiy tarmoqlar va ularning inson ongiga ta'siri borasida mamlakatimiz olimlari S.Otamuratov, J.Yaxshilikov, Sh.Paxrutdinov, Sh.G'oyibnazarov, B.To'ychiev, I.Ergashev, N.Jo'raev, A.Muminov, M.Quronov, R.Samarov, V.Qo'chqorov, O.Musaev, O.Allayorov, B.Xasanov, N.Dehqonov va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Bu mualliflarning qarashlarini beshinchi guruhga kiritish mumkin. Ularning asarlarida globalashuv tushunchasi, axborot xavfsizligi, uning milliy ma'naviyatga, shaxs dunyoqarashiga ta'siri masalalari, millatlararo munosabatlar va ularning rivojlanish jarayonlari kabi masalalar ochib berilgan. Jumladan, jamiyat barqarorligini ta'minlash bo'yicha siyosiy fanlar doktori, professor Sh.I.Paxrutdinov o'zini "tahdidbardosh jamiyat" modelini ilgari surgan. Unda muallif "iqtisodiy barqarorlikka erishish" mezoni modelning tag asosini tashkil etsa, "ma'naviy immunitet" mezoni esa, modelning ustki ta'sirlarga javob beruvchi qismi vazifasini bajaradi[4], deya ta'kidlagan bo'lsa, siyosiy fanlar doktori, professor, Sh.G'oyibnazarov shaxs, ayniqsa, yoshlar ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan "Ommaviy madaniyat" omilini ilmiy jihatdan tadqiq etgan.

Yuqorida nomlari qayd etilgan olimlarning asarlarida va ilmiy tadqiqotlarida globalashuv sharoitida ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashning samarali mexanizmlari bilan bog'liq jarayonlar bevosita va bilvosita maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilmagan.

ADABIYOTLAR:

1. R.Robertson "Globalization" 1983-yili "Garvard biznesrevyu".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 15-iyun kuni Toshkent shahrida "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi. <http://uza.uz/oz/politiss/vatanimiz-ta-diri-va-kelazhagi-y-lida-yanada-amzhi-at-b-lib--15-06-2017>.
3. Karimov I.A. Asarlar to'plami. 1-24 jildlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1996 - 2016.
4. Sh.I.Paxrutdinov "Tahdidbardosh jamiyat" 2023-y.117.b.

REZYUME:

Mazkur maqolada globalashuv, mafkuraviy tahdid, jamiyat taraqqiyotida ommaviy madaniyat, mafkura, haqida fikr-mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: globalashuv, mafkuraviy tahdid, jamiyat, madaniyat, mafkura, g'yoa, milliy g'yoa, millat, ma'naviy xuruj, tahdid.

РЕЗИОМЕ:

В данной статье рассматриваются глобализация, идеологическая угроза, массовая культура, идеология в развитии общества.

Ключевые слова: глобализация, идеологическая угроза, общество, культура, идеология, идея, национальная идея, нация, традиционная атака, угроза.

RESUME:

This article discusses globalization, ideological threat, public culture and ideology in the development of society.

Key words: globalization, ideological threat, society, culture, ideology, idea, national idea, nation, traditional attack, threat.